

Thuisgekomen in Groningen

Donderdag nam Ed Noort (1944) afscheid als hoogleraar Oude Testament aan de Rijksuniversiteit Groningen. Dertig jaar lang maakte de wetenschapper Nederlandse en Duitse studenten vertrouwd met de klassieke historisch-kritische Bijbeluitleg en de daardoor opgeroepen theologische vragen. Vijf jaar geleden vocht hij met succes voor het voortbestaan van de theologische faculteit in Groningen. En sinds 2008 behartigt hij in het buitenland de belangen van Nederlandse wetenschappelijke organisaties namens de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW).

door onze redacteur Koert van Bekkum

MEERWIJCK – De woonkamer van het grote huis kijkt uit op het Zuidlaardermeer. De aanlegsteiger met boot in de achtertuin symboliseert hoe Noort hier tot zijn bestemming kwam, na een zwerftocht door de Nederlandse en Duitse academische wereld.

Begin jaren zeventig promoveerde hij, na een studie in Kampen, in Göttingen bij Walther Zimmerli, de Zwitserse gereformeerde oudtestamenticus, die een vaderlijke vriend werd en wiens bibliotheek hij uiteindelijk erfde. In 1979 werd hij hoogleraar in Kampen aan de Theologische Hogeschool (Oudestraat). Als je eigen kerk je roept, dan ga je, zei Zimmerli. In 1989 verkaste Noort naar Hamburg, na een scheiding en een periode van lastige verhoudingen binnen het Kamper docententeam. Om uiteindelijk in 1993 weer naar Nederland terug te keren als opvolger van Adam van der Woude in Groningen.

Wie het lange cv op de website van zijn universiteit bekijkt, kan nauwelijks geloven dat Noort veel tijd vindt om thuis naar buiten te kijken en in alle rust het wad te bevaren. Het Bijbelboek Jozua, de profeten, de Psalmen en de wijsheid hadden al die jaren zijn aandacht. Maar ook het preken, reizen en besturen kon en kan hij niet laten. Toch staat de grote, joviale man naar eigen zeggen tegenwoordig anders in het leven. De gezellige rommeligheid in het met zorg ingerichte huis waar hij met vrouw – onlangs bevestigd als protestants predikant in Bierum – en zijn bijna volwassene dochter woont, getuigt ervan. „Ik kan hier enorm genieten van de wolkenluchten en de vogels. Dat is heel anders dan twintig jaar geleden. Het is zoals Van der Woude bij zijn vertrek zei: als je stopt, ben je van minder zeker dan toen je begon. Met het ouder worden komt de broosheid van het leven veel dichterbij. Je kijkt ook bewuster naar wat goed gaat. Het is heerlijk mijn kleinzoon van twee allerlei onzin bij te brengen en hem dan na een paar dagen weer bij mijn oudste dochter en haar man in Hannover af te leveren.“

U bent opgegroeid in Haarlem. Hoe was de gereformeerde wereld daar in die tijd?

„Het was heel klein en leuk. Wij woonden in Overveen, waar de gemeenteleden van de Gereformeerde Kerk ook de vrienden van mijn ouders waren, inclusief de meester en de dominee. Mijn vader was een procuratiehouder die zich na de mulo had opgewerkt. In de zomer gingen we gingen op zondag met de zwembroek achterop naar de kerk om daarna zo te kunnen doorfietsen naar het Bloemendaalse strand. Mijn moeder en haar vriendin haalden zelfs Trouw, omdat ze ouderling werden, toen dat eigenlijk helemaal nog niet mocht. Wel was de sfeer zo dat je op zondag gewoon in de kerk zat, ook als het

zaterdag laat was geworden op een feest.“

Naïef

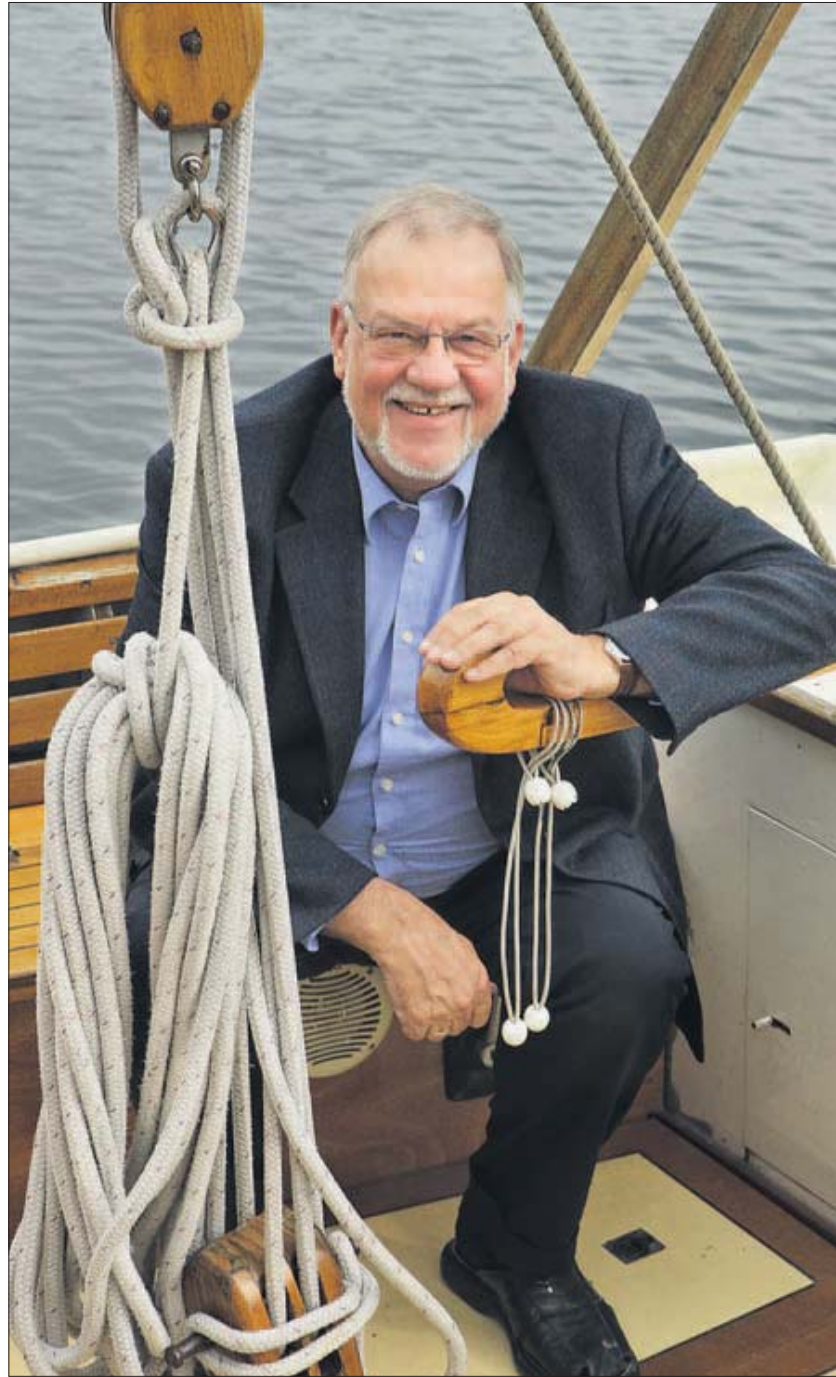
„Het Coornhert Lyceum in Heemstede was heel beslissend voor mijn vorming. Het was een humanistische, zesjarige hbs met extra aandacht voor literatuur, toneel en cabaret. De grote animator op die school was dr. Jaap Meijer, de vader van Ischa Meijer. Hij maakte me bekend met de geschiedenis en ook met de Joodse geschiedenis. Theologie studeren lag daarom voor de hand. Ik was de eerste in onze familie die naar de universiteit ging; het beroep van predikant lag binnen mijn gezichtsveld, en een helpend beroep trok. Bovendien zat ik ondanks mijn belijdenis doen met vragen die de dominee niet meer kon beantwoorden. Ik was zo naïef om te denken dat die zouden worden beantwoord als ik ging studeren. Zo werd het dus theologie. Eerst aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, waar ik Grieks en Latijn deed om mijn staatsexamen gymnasium alfa te halen. Maar toen Kampen voor die talen een eigen cursus opzette, ging ik daarheen. Overigens wel met het vaste voornemen om na mijn eerste studiejaar naar Amsterdam terug te keren.“

Waarom bleef u dan toch in Kampen?

„Er veranderde in die jaren heel veel. In de eerste naoorlogse jaren had Kampen steeds maar een paar studeerders per jaargroep. Maar wij kwamen in 1964 ineens met meer dan veertig man. Het was een spannende groep met onder meer Gerrit Neven, Cees den Heijer en Jaap van der Laan. Samen vonden we dat de theologie zoals die er werd gedoceerd, toch eigenlijk niet meer kon. Dogmatiek was toch meer dan het uit je hoofd leren van bewijspunten? Maar wat Kampen wel bood, was ruimte. De hogeschool stimuleerde het om in clubjes aan zelfstudie te doen. En je kon zomaar je biezen pakken om in Israël te gaan kijken of in Duitsland een paar grote theologen te gaan horen. Het boek *Theologie der Hoffnung* van Jürgen Moltmann gaf mij het gevoel dat er in Duitsland veel te halen was, maar dat je dat wel zelf moest doen. Vandaar dat ik tegen het einde van mijn studie aan mijn vader vroeg of ik een semester in Duitsland mocht gaan studeren.“

Hoe kwam u in Göttingen terecht?

„Ik schreef een brief aan diverse faculteiten, waarin ik ook vermeldde dat ik had meegewerkt aan een nieuwe vertaling van het boek *Prediker* onder de titel *Een twijfel aan het woord*. Het enige persoonlijke antwoord dat ik daarop kreeg, was vanuit Göttingen van Walter Zimmerli. Ik ging erheen en kwam in mijn beleving in een fantastische wereld terecht. Zimmerli was een degelijke gereformeerde. Maar wel met een heel open houding en grote

Ed Noort: „Ik denk dat je in heel veel gevallen moet en mag spreken van een 'En toch-geloof'." | foto Omke Oudemans

vrijheid. Genesis 1-11 werd een spannend college over 'mens, zo ben je'. Teksten die je niet met een historische maatstaf kunt meten. Maar ook de andere vakken dronk ik in. Na dat semester vroeg Zimmerli tot mijn verrassing of ik niet een dissertatie wilde schrijven. Ik deed daarna mijn kerkelijke examens in Nederland, maar keerde terug om met het geld van een klein stipendium aan het werk te gaan. Daarna kon ik voor de helft predikant worden van de plaatselijke Reformeerde Gemeinde. Dat was heel vormend. Het was een open, academische gemeente, waarin de predikant allang niet meer degene was die alle vragen oploste. Ik was wel bang voor de eerste begrafenis. Tot ik bij de dood van een kind leerde dat je soms ook gewoon pastoraal moet handelen en dat je samen kunt bidden: 'Heer, het water staat ons aan de lippen'. Intussen werd ik ook tutor in de theologische faculteit, een organisatorische functie, waarin ik een brug moest zien te slaan tussen de linkse studentengroeperingen en de docenten. Dat ging er vaak heel hard aan toe. Het was immers de tijd van het ontstaan van de Rote Armee Fraktion. In 1974 werd Zimmerli voorzitter van de internationale organisatie van oudtestamentici, waardoor ik als zijn secretaris ook nog eens heel de oudtestamentische wereld leerde kennen.“

Daarna ging u naar Kampen. Hoe was het om daar als klassiek historisch-kritisch geschoold theologe te werken?
Volgens de toenmalige student Klaas Spronk – nu hoogleraar in Kampen – was het een behoorlijke overgang. In de gesprekken vooraf vroeg ik wel of ik in Kampen alles kon zeggen. Maar het feit dat de synode voor mij gekozen had, en niet voor de ervaren, meer traditionele dr. J. Vlaardingebroek, was wel een signaal. En ik had ook niet het gevoel dat ik wereldschokkende dingen deed. Bovendien werd Bijbelwetenschap in onder de veelal maatschappijkritische studen-

ten als zodanig al gezien als conservatief. Systematische theologie en vooral de ethiek gooiden veel hogere ogen. Zo kreeg ik al snel een conflict over de vraag of ik studenten tijdens het tentamen theologie van het Oude Testament wel een Hebreuws Bijbel onder de neus mocht duwen. Ik moest de studenten dus echt voor me zien te winnen. De spanning met de traditie ontstond pas later. Tot mijn verrassing was de semitische Johannes de Moor er niet blij mee dat ik was gevraagd om over Jozua te schrijven in de *Biblischer Kommentar*. Hij vond dat ik gereformeerde commentaren moest schrijven in de serie *Commentaar op het Oude Testament*.

U spreekt in uw werk niet over de Bijbel als Gods openbaring. En de meeste verhalen, bijvoorbeeld in Genesis en Jozua, zijn volgens u niet echt gebeurd. Waarom legt u dan zoveel nadruk op het historische karakter van de Bijbel? Dat is dan toch nergens voor nodig?

„Ik houd niet van dat denken in termen van wel of niet waar gebeurd en ook niet van de koppeling tussen openbaring en geschiedenis. Voor zover ik verstand gekregen heb van de oudtestamentische teksten en hun leefwereld, heb ik daar altijd een vloevende lijn in gezien. Waar het om gaat is dat de Bijbelse teksten geloofsgetuigenissen zijn die altijd aangrijpingspunten vinden in de geschiedenis. Soms is er echt iets gebeurd. Maar het kan ook in de vorm van een mythe of een latere verdichting, waarin een tekst opnieuw actueel wordt gemaakt.“

Uw afscheidscollage ging over de schepping. Waarom dit onderwerp?

„Binnen de KNAW hebben we veel te maken met het Darwinjaar. En ik was toch teleurgesteld door de discussie die losgebarsten is rond de *coming out* van Andries Knevel en de scheppingsfolder uit Urk. Alsof we weer in de jaren vijftig leven. Ik kreeg het gevoel dat we na zoveel jaar academe-

misch onderwijs weer helemaal opnieuw moeten beginnen. Tegelijk wilde ik niet ingaan op het debat rond schepping en evolutie zelf. Het leek me veel belangrijker iets te laten zien van het bewegen van de Bijbelteksten rond dit thema. Er is immers veel meer dan Genesis 1 en 2.“

Waar hebben we het volgens u over als het over de schepping gaat?

„Als het Oude Testament het heeft over de schepping, dan gebeurt dat tegen de achtergrond van het geloof dat God in bedreigde tijden zijn hand boven de wereld kan houden. De wereld is niet alleen van chaos tot kosmos geworden, maar kan ook

• **'God schaamt zich er niet voor een plaats- en tijdgebonden God te zijn'**

weer tot de chaos terugkeren. Spreken over een geschapen wereld en over God als schepper is dan een manier om te zeggen dat de ellende in barre tijden toch niet het laatste woord heeft. Dat zie je in heel verschillende teksten uit heel verschillende tijden steeds weer terug. Neem bijvoorbeeld Psalm 93, volgens mij een van de oudste teksten die spreken over de schepping van God. Die psalm bezingt het koningschap van God in de tempel. Dat kun je niet los zien van de Assyrische overheersing uit de achtste eeuw v. Chr. In later tijden zie je iets soortgelijks. Na het verlies van

toch ook kiezen? Dat is toch precies waarop de oudtestamentische geschiedschrijving, de profeten en Paulus zoveel nadruk leggen?

„Natuurlijk. Maar de tegenstem is ook altijd aanwezig en waar het om gaat, is dat we op een gegeven moment inspiratie opdoen in de tijd. In de ene tijd spelen Psalmen een grote rol en in de volgende het boek Deuteronomium. Zo is het altijd gegaan en zo gaat het nog. Ik denk dat God zich er niet voor schaamt een plaats- en tijdgebonden God te zijn. Je kunt niet anders dan in de gebondenheid van tijd en situatie spreken.“

Maar een geloofsgemeenschap moet toch ergens grenzen trekken? Neem het esoterisch geloven van ds. Fennie Kruije.

„Over Kruije kan ik niet veel zeggen, want ik ben zelf ook als predikant verbonden aan de gemeente in Hoozeveld. Zet ik mijn hooglerspelt op, dan zou haar boekje bij een tentamen geen voldoende halen, alleen al vanwege het miserabele gebruik van de bronnen. Maar binnen het huidige religieuze pluralisme ontkomt de Protestantse Kerk er niet aan zichzelf nader te omschrijven. De vroegere Kamper praktisch theoloog Kor Schippers zei eens dat er behoefte groeit aan een kernachtige formulering van het geloof, die je op de nagel van je duim moet kunnen schrijven. Wat we alleen niet moeten hebben, is dat het orthodoxe element in de kerk zich zo roert dat er weer allerlei waarheidsclaims van bovenaf worden opgelegd. Daar zou ik me helemaal niet bij thuisvoelen.“

U bent theoloog en archeoloog, spreekt vloeiend Duits, kent Akkadisch en een beetje Egyptisch. Hoe is het dan om bestuursverantwoordelijkheid te dragen? Met al deze vakken gaat het niet goed.

„De vakken zijn inderdaad bedreigd. Maar dat geldt alleen als we als criterium aannemen dat al de kleine, maar bijzondere studies groot moeten zijn. Het is natuurlijk idiotie ervan uit te gaan dat een opleiding als Sanskriet veel studenten moet trekken. Geen wonder dat het dan mis gaat. We moeten leren op kleine schaal te denken. Ik ben dan ook blij dat de nadruk op de kennisconomie de laatste tijd wat meer verschuift naar een kenniscultuur. De geesteswetenschappen worden daardoor wat meer zichtbaar. Hopelijk breekt het besef door dat je niet zomaar vakken moet afschaffen.“

In 2011 gaat de theologie in Nederland weer op de schop. De Protestantse Theologische Universiteit zal dan tot twee vestigingsplaatsen worden teruggebracht. Hoe zit dat met Groningen? U bent de kerkelijke opleiding al een aantal jaren kwijt.

„Mijn gelukkigste periode in Groningen – en ik denk zelfs van mijn hele loopbaan – waren de jaren dat ik staathoogleraar was, maar tegelijk Bijbelse theologie doceerde in de kerkelijke opleiding. Ik zal de komende jaren niet elke zondag op de preekstoel staan. Maar ik houd wel van het spanningsveld tussen gemeente en universiteit en ga samen met de nieuwtestamenticus Geurt Henk van Kooten het kerkelijke postacademiale onderwijs doen. Het is een verminking geweest dat de kerkelijke opleiding wegviel. Ik begrijp natuurlijk dat de oude situatie alleen gehandhaafd kon blijven bij een grote kerk. En Groningen heeft zich ontwikkeld tot een formidabel godsdienstwetenschappelijk centrum. Maar ik ben wel erg blij dat de kerkelijke kernvakken niet worden verwaarloosd en dat het bestuur van de universiteit duidelijk stelt dat de theologische faculteit – die sinds 1614 bestaat en nu de enige zelfstandige theologische faculteit van de staatsuniversiteiten is – zeker vierhonderd jaar oud zal worden. Wij vragen van onze docenten de bekwaamheid tot inzet voor de godsdienstwetenschap, de staatsvakken van de theologie én de geestelijke verzorging. Wij zijn bereid met iedereen te praten en we hebben een stevige basis hier in het noorden. Wetenschappelijk, maar ook kerkelijk. Maar wij in Groningen zien wel wat er in 2011 gebeurt.“

Biografie

Ed Noort (1944) werd geboren in Haarlem. Hij studeerde theologie in Amsterdam, Kampen en Göttingen. In 1975 promoveerde hij aan de laatstgenoemde universiteit op een vergelijking tussen de profetische teksten uit de Bijbel en uit de stad Mari. Daarna was hij

- 1979-1989 hoogleraar Oude Testament aan de Theologische Hogeschool te Kampen (Oudestraat);
- 1990-1993 hoogleraar Oude Testament en archeologie aan de universiteit van Hamburg;
- 1993-2009 hoogleraar Israëlitische letterkunde, de uitlegging van het Oude Testament, de geschiedenis van de Israelitische godsdienst en de inter-testamentaire letterkunde in Groningen.

Ter gelegenheid van zijn afscheid werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Tot 2011 blijft hij actief als honorair hoogleraar en als Foreign Secretary en lid van het dagelijks bestuur van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW).